

Олександр Морозов
(*м. Ніжин*)

МАЛОВІДОМИЙ ПЛАН НІЖИНСЬКОЇ ФОРТЕЦІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

Проблеми історичної топографії та картографії Ніжина завжди цікавили дослідників місцевих старожитностей та історико-культурної спадщини нашого стародавнього міста. Останнім часом спостерігається значне поживлення ніжинознавчих досліджень у цьому напрямку. Публікації топографічних описів, розвідки, присвячені дослідженню фортечних укріплень ХVІІ-ХVІІІ ст., оприлюднення результатів археологічних досліджень останніх років безумовно зробили свій внесок у поповнення наших знань про головні етапи формування міської території Ніжина та головних її елементів.

Питання вивчення давніх фортечних споруд Ніжина цікавили дослідників фактично вже з кінця ХVІІІ ст., тобто від самих початків становлення вітчизняної історіографії. Відзначимо ґрунтовні публікації та дослідження з цієї тематики О.Шафонського, О.Лазаревського, М.Бережкова, О.Москаленка, Л.Пляшко, В.Вечерського, О.Бондаря, С.Зозулі, І.Кедуна та інших дослідників. Але, на жаль, до останнього часу у нас немає ні узагальнюючого, ні порівняльного дослідження картографічних та топографічних матеріалів Ніжина, які дали б можливість зібрати разом, порівняти та проаналізувати усі відомі надзвичайно цінні історичні джерела – плани міста ХVІІ - початку ХІХ ст., дослідити головні етапи створення, розвитку, поступового руйнування та видозмін давніх фортифікаційних споруд та елементів міської забудови.

Оглядаючи історію картографування Ніжина, відзначимо, що перше графічне зображення міста та його фортифікаційних споруд з'являється на мапі під назвою «*Delineatio generalis Camporum Desertorum vulgo Ukraina*» («*Генеральна карта Диких Полів, що у просторіччі іменуються Україна*»),

укладеній близько 1637-1639 років французьким військовим інженером Гільйомом Левассером де Бопланом та віддрукованій 1648 р. у Данцигу відомим картографом Вільгельмом Гондіусом [1]. Перші видання цієї карти носили суто схематичний характер, але на пізніших уточнених передруках з'являються унікальні топографічні деталі. Так, аналіз зображення Ніжина та околиць на карті Боплана 1650 р. дає можливість стверджувати, що, незважаючи на певну умовність зображеного, картограф достатньо точно передає особливості топографії міста. Ніжин першої половини XVII ст. був розташований на лівому березі річки Остер та складався з двох частин – укріпленого «Замку» (або «Цитаделі»), що мав форму чотирикутної зірки, та прилягаючого до нього власне «Міста» (пізніше – «Старого Міста»), обнесеного високим валом з бастіонами, брамами та глибоким ровом (Мал.1). При спорудженні фортеці, вірогідно, були використані рештки давніх фортифікацій Ніжинського городища часів Київської Русі. На валу, зазвичай, височіла дерев'яна стіна з баштами. Пізнішим описом Ніжина 1665 р. засвідчено, що ніжинська фортеця була обнесена земляним валом і дерев'яною стіною з 11 «рубленими» баштами, на 10 з яких було встановлено гармати [2].

Повертаючись до креслень Боплана, зауважимо, що на той час поселення ще не «переступило» через Остер: на карті не позначено укріплень на правому березі річки – так званого «Нового Міста», яке виникає лише у другій половині XVII ст. Про те, що картограф доволі детально передає тогочасну топографію Ніжина, свідчить той факт, що на карті чітко позначені міст на Московській дорозі через Остер та Овдіївська гребля – реальні об'єкти, сліди яких простежуються на місцевості й до сьогодні. До «умовностей» карти можна віднести символічне зображення міських кварталів в межах укріплень та високу баштоподібну споруду посередині, що мусила символізувати міську ратушу або церкву. Поки що дискусійним залишається невідомий за іншими джерелами топонім «Zboгу», яким позначено невеличке поселення на північний схід від Ніжина, яке нині не

існує. Його місце розташування, на нашу думку, може бути співвіднесене з добре відомим археологам урочищем «Городок» («Комуна», зараз північно-східна околиця міста в районі вул. Комунарів). Можливо, в той час це було місце збору Ніжинського козацького полку за межами населеного пункту, звідки може походити й вказана Бопланом його назва [3].

Добре відомими дослідникам та достатньо прокоментованими є плани Ніжинської фортеці 1773 та 1784 років. Перший з них має назву **«План Нежина и сокруг лежащою ситуациею»**, зберігається у Російському Військово-історичному архіві у Санкт-Петербурзі і містить стилізоване зображення торговельної площі міста (Мал.2). На цьому плані, що фіксує стан Ніжинської фортеці після реконструкції першої половини XVIII ст., внаслідок якої було ліквідовано дерев'яні стіни з баштами і значно підсилено земляні фортифікаційні споруди, бачимо вже відомий нам «Замок» геометрично правильної форми у вигляді видовженого п'ятикутника, в кутах якого влаштовано бастіони («розкати») для фланкування рову та обстрілу прилеглої території. З боку Покровської церкви бачимо прибудований укріплений форт (у документах 1668 р. він згадується як «Покровський земляний пригородок»), що прикривав південно-східну, найменш захищену ділянку Ніжинської фортеці. На плані фрагментарно позначені земляні укріплення «Нового Міста» на лівому березі Остра [4].

У свою чергу, не менш відомий план 1784 р. (відділ картографії НБУ ім. В.Вернадського у Києві) є цікавим для нас тим, що фіксує не тільки загальну структуру міста («Замок», «Старе Місто», «Нове Місто», передмістя-«підварки») та розгалужену мережу кварталів Ніжина й околиць кінця XVIII ст. (Мал. 3), але й засвідчує початок руйнування валів фортеці, що добре видно, зокрема, в районі «Замку» [5]. Останім двом планам цілком відповідає опис міста 1766 року з так званого «Румянцевського опису Малоросії»: *«Главный полковой город Нежин, лежит на низком месте, обнесен валом, кругом которого ров широтою семь сажень, глубиною одна сажень, которой от неприсмотру и непочинки весь осипался, с четырьмя*

воротами, коих названия Московские, Черниговские, [Киевские и Крупичпольские – Авт.]» [6].

Зрештою, величезну наукову цінність для нас має найдавніше з віднайдених на сьогоднішній день креслень ніжинських фортифікаційних споруд, створене у 40-х рр. XVIII ст. військовим інженером Д.Дебоскетом. Віднести до категорії «маловідомих» цей план нам дозволяє той факт, що до останнього часу він не був уведений до наукового обігу у повному обсязі й жодного разу не публікувався. У процесі вивчення спеціалізованої літератури нам вдалося знайти лише дві короткі згадки про креслення Ніжинської фортеці, виконані Д.Дебоскетом у 1745-1749 р. Перша з них містилася у статті «Ніжина плани» з енциклопедичного довідника «Чернігівщина», виданого 1990 року київським видавництвом «Українська радянська енциклопедія», але без жодного посилання на архівні першоджерела та без публікації самого плану [7]. Характер цієї статті наштовхує на думку, що упорядники на власні очі план не бачили, а скористалися лише інформацією про його існування. Оскільки від Ніжина авторами енциклопедії були такі шановані знавці минулого, як В.С.Шоходько, Ю.С.Москаленко та Г.П.Васильківський, можна гадати, що інформацію про існування цього плану ніжинським краєзнавцям міг надати відомий шанувальник давньої історії міста, музейник та вчений-нумізмат, багаторічний співробітник «Ермітажу» І.Г.Спаський. У цей період Іван Георгійович був активним кореспондентом згадуваних дослідників місцевої старовини, жваво ділився з ними інформацією та матеріалами, знайденими у російських архівах. Згодом, знову ж таки без посилання на сам план, згадку про діяльність Д.Дебоскета з модернізації Ніжинського замку передрукував відомий фахівець з історії українського містобудування В.Вечерський [8].

Власне, наявна, але не до кінця з'ясована інформація про існування плану ніжинського «Замку» 1749 року, вже у наші дні наштовхнула на думку зайнятися його розшуком. Врешті-решт, після нетривалого пошуку, вдалося отримати позитивну інформацію про те, що дійсно, у Москві, у фондах

Російського державного архіву давніх актів, зберігаються документи XVIII ст., у яких йдеться про участь військового інженера Данила Дебоскета у реконструкції Ніжинської фортеці. На наш запит співробітники відділу обслуговування архіву люб'язно погодилися провести пошук (за що принагідно висловлюємо їм подяку), результатом якого стало виявлення цікавого для нас документу. Датується він 1749 роком і має назву **«План Нежинской крепости с ближним строением»** [9].

Тих, кого цікавить будівельно-фортифікаційна діяльність інженер-підполковника Д.Дебоскета в Україні, відсилаємо до ґрунтовних досліджень кандидата архітектури, вченого секретаря Інституту проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України О.В.Ситкарьової. Дослідниця з'ясувала, що Данило Дебоскет народився 1703 року у Пруссії, в родині французьких емігрантів-протестантів, отримав військово-інженерну освіту у Німеччині та невдовзі вступив на військову службу у Російській імперії. За висновком шанованої дослідниці, впродовж 1732-1756 рр., у зв'язку із черговою російсько-турецькою військовою кампанією, під наглядом досвідченого француза активно відбувався ремонт та будівництво укріплень українських фортець (у тому числі й Київської цитаделі), складалися плани міст та місцевостей. Але серед виявлених архівних джерел та креслень, що стосуються діяльності Д.Дебоскета в Україні, план Ніжинської фортеці 1749 р. дослідниця не згадує [10].

Отже, можна стверджувати, що виявлений **«План Нежинской крепости с ближним строением»** 1749 р., який тепер пропонується до уваги шанувальників ніжинської старовини, можна вважати дійсно недостатньо відомим широкому колу дослідників. План складається з двох частин: власне самого креслення, на якому детально зображено ніжинський «Замок» з прилягаючими до нього кварталами міста, та експлікації до нього, у якій дається докладний опис позначених об'єктів, споруд та дворів місцевих мешканців. План виконано на цупкому папері чорнилами темно-коричневого кольору. Цегляні споруди («кам'яниці») на кресленні обведено

червоним кольором, а береги річки Остер відтінено блакитною фарбою. Окремо червоною лінією позначено 20-саженеву відстань від фортечних валів, яка за відповідними військовими інструкціями того часу не підлягала забудові. В експлікацію внесено перелік усіх об'єктів та споруд, що порушують встановлену вимогу і потрапляють у заборонену для забудови зону, що могло свідчити про те, що в подальшому, при реконструкції фортеці, ці двори та споруди підлягали знесенню.

Від інших відомих креслень Ніжинської фортеці, про які ми вже згадували, план Ніжинського замку 1749 року відрізняється особливою точністю топографічної зйомки та ретельністю виконання. Він дає чимало нових матеріалів для уточнення топографії Ніжина початку та середини XVIII ст.: дозволяє простежити конструкцію та структуру фортифікаційних споруд, подає точні обриси ніжинських «кам'яниць» та церковних будівель, фіксує тогочасну сітку міських кварталів, незначна частина яких була вимощена дубовими плахами тощо. План фіксує конкретне місце розташування важливих об'єктів міської інфраструктури – ратуші (містилася на розі сучасних вулиць М.Гоголя та Московської), острога (тюрми), комендантського двору, порохових погребів, провіантських амбарів, парафіяльних шкіл, церковних шпиталів, шинків, бань тощо. Цікавою новиною для дослідників топографії стародавнього Ніжина став факт існування досі невідомої сакральної споруди – церкви Козьми та Дем'яна (імовірно, на той час дерев'яної), що знаходилася в огорожі нині неіснуючого Успенського храму.

Безумовно, план ніжинської фортеці 1749 року є безцінним джерелом для вивчення топографії міста першої половини та середини XVIII ст. Для зручності поліграфічного відтворення документу, з огляду на формат, ми змушені були розділити його на дві частини – власне план та експлікацію до нього, які відтворюються окремо. Для повноти сприйняття документу пропонуємо поруч і його зменшений загальний вигляд. Транскрипцію експлікації до плану, що виконана чітким скорописом діловою російською

мовою XVIII ст., подаємо зі збереженням орфографії оригіналу згідно існуючих правил відтворення історичних документів. Виносні літери в тексті подано у круглих дужках.

Планъ Нежинской Крепо(с)ти з бли(ж)ни(мъ) строение(мъ)

- А: Нежи(н)ская Крепость
- В: Ц(е)рковь Богоявление Г(с)дне
- С: Пороховые Погреба
- Д: Правианские анбары
- Е: Каме(н)да(н)тской домъ
- Ф: Ц(е)рковь Успения Пр(с)тыя Б(д)цы
- Г: Ц(е)рковь Ко(з)мы і Демиана
- Н: Ц(е)рковь Николая Чудотворца
- Ї: Греческой Монастырь
- К: В монастыре Трапеза
- Л: Ц(е)рковь Покрова Пр(с)тыя Б(д)цы
- М: Ц(е)рковь С(в)тыя Троицы
- Н: Купеческие ряды і лавки
- О: острогъ
- Р: Красная линия значить рас(с)тояние ѿ(тъ) рва двадцать сажень(ъ)

опись імеющемуся при Нежи(н)ской крепости строению которое ѿ(тъ) крепостного рва состоитъ рас(с)тояние(мъ) ближе дватцати сажень

№

- 1: Школа це(р)кви Покрова Богородицы
- 2: Дво(ръ) мещанина Дмитрея Левика
- 3: Дво(ръ) Нежи(н)ского по(л)ку казака Семена Старостенка
- 4: Дво(ръ) церкви Покрова Богородицы
- 5: Дво(ръ) ѿной це(р)кви попа Гаврилы Войте(н)ка
- 6: Дво(ръ) той (же) це(р)кви попа Михайла Семенова
- 7: Дво(ръ) Нежи(н)ского по(л)ку казака Івана Па(р)ѳенова
- 8: Шпита(лъ) церкви Покрова Богородицы
- 9: Дво(ръ) мещанина Григорья Гарасиме(н)ка
- 10: Дво(ръ) се(р)бского Гусарского по(л)ку се(р)бина Радиѿна Фусташева
- 11: Дво(ръ) мещанина Матвея Заицова
- 12: Дво(ръ) Нежи(н)ского по(л)ку казака Леѿ(н)тя Ка(р)ниловского
- 13: Дво(ръ) кава(л)ского цеху
- 14: Дво(ръ) це(р)кви Покрова Б(д)цы попа Михайла Семенова
- 15: Дво(ръ) мещанина Алеѿея Федорова
- 16: острогъ
- 17: Дво(ръ) Грека Матвея Дмитренка

- 18: Дво(рь) нежи(н)ского по(л)ку протопопа Степана А(л)ховского
- 19: Дво(рь) ево(ж) протопопа
- 20: Ши(н)окъ Нежинско(й) по(л)ково(й) канцеляри(и)
- 21: А(н)баръ Магистрата Нежинскогѡ
- 22: Лавки то(р)говые
- 23: Дво(рь) нежи(н)ско(й) гарнизо(н)но(й) ка(н)целяри(и) ка(н)целяриста Фадея Налетова
- 24: Дво(рь) мещанина А(н)дрея Лузыни
- 25: Дво(рь) вдовы рейта(р)ки А(в)дотьи Семеновой
- 26: Дво(рь) вдовы пору(т)чицы Аџиньи Баскаково(й)
- 27: Г(ос)дрвь кабаць
- 28: Дво(рь) вдовы порутчицы Аџиньи Баскаково(й)
- 29: Ха(р)чевня построе(н)ная по(л)ковнико(м) Пуцинымъ на месте Богоявле(н)ско(й) це(р)кви, которая со(с)тоитъ под ведо(м)ство(мъ) Нежи(н)ского магистрата.
- 30: Лавки то(р)говые ц(е)р(к)вы Богоя(в)ления на(дъ) рво(мъ).
- 31: Лавки то(р)говые і ши(н)ки магистратские.
- 32: Нежинская ратуша.
- 33: Шпита(ль) Троецкой це(р)кви.
- 34: Дво(рь) мещанина Екима Алеџеева.
- 35: Дво(рь) мещанина Івана Е(р)молаева.
- 36: Дво(рь) Троицко(й) це(р)кви.
- 37: Дво(рь) кушнерской цеховой.
- 38: Дво(рь) грека Юрья Паланиты.
- 39: Дво(рь) Греческого монастыря.
- 40: Дво(рь) меща(н)ки вдовы Ѡедосьи Ігнатъевой.
- 41: Дво(рь) мещанина Семена Че(р)нявского.
- 42: Дво(рь) грека Івана Са(р)дукова.
- 43: Дворъ і кузницы мещанъ Екима Чепуры, А(н)дрея Носова, Григорья Руде(н)ка, Івана Бедилы, Васи(л)я Масучека, Кирилы Ве(р)бицкого і Богоявленского дьяка Григорья.
- 44: Дво(рь) бу(р)мистра Якова Миру(н)чука.
- 45: Ку(з)ницы га(р)низо(н)ные і салдацкие дворы построены пре(ж)ними воеводами і каме(н)да(н)тами ѡ(тъ) давни(хъ) летъ.
- 46: Баня сызбами Богоявле(н)ской це(р)кви.
- 47: Дво(рь) московского купца Алисова.
- 48: Дво(рь) московского купца Степана Леѡ(н)тьева.
- 49: Дво(рь) Киевского га(р)низона са(л)дата Івана Быкова.
- 50: Дво(рь) ѡ(т)ставного са(л)дата Ко(зъ)мы Іванова.
- 51: Дво(рь) бараба(н)щика Григо(рь)я Пе(р)фильева.
- 52: Дво(рь) Киевского гарнизона са(л)дата Григорья Бо(л)дырева.
- 53: Дво(рь) ѡ(т)ставного са(л)дата Кирилы Морозова.
- 54: Дво(рь) Нежи(н)ского га(р)низона.
- 55: Дво(рь) ѡ(т)ставного са(л)дата Самойлы Агеева.

- 56: Дво(рѣ) Кевского га(р)низона са(л)дата Павла Зе(м)ле(н)ника.
57: Дво(рѣ) того(ж) гарнизона са(л)дата Івана Іванова.
58: Дво(рѣ) ѿ(т)ставного рейтара Івана Ма(р)тынова.
59: Дво(рѣ) киевского гарнизона са(л)дата Алеѣея Голубцова.
60: Дво(рѣ) мещанина Федора Ви(н)ника.
61: Дво(рѣ) целова(л)ника Васи(л)я Косолапова.
62: Дво(рѣ) ѿ(т)ставного са(л)дата Прокофѣя Ко(н)тукова.
63: Дво(рѣ) киевского гарнизона са(л)дата Григорѣя Бу(р)давскогоѿ.

Інженер По(дѣ)полковикѣ Данила Дебоскетѣ

Дано Апреля 29 дня 1749

Копироваль кондукто(рѣ) Матвей Іевлевѣ.

РДАДА, Ф.248, Оп.160, Спр. 379

Джерела та література:

1. Кордт В. Материалы по истории русской картографии. Вып. 2. – К.: Типография С.Кульженка, 1899. – С.16-23.
2. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – СПб., 1878. – Т. 10. – С. 829.
3. Кордт В. Вказ. праця. – С. IV.
4. Російський державний військово-історичний архів (РДВІА). – Ф. ВУА. – Спр. 22771. – Арк. 34.
5. Національна Бібліотека України ім. В.Вернадського (НБУВ). – Відділ картографії. – №23439.
6. Опис міста Ніжина 1766 р. // Ніжинська старовина. – Вип. 7(10). – К., 2008. – С. 15-16.
7. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник / За редакцією А.В.Кудрицького. – К.: “Українська Радянська Енциклопедія” ім. М.П.Бажана, 1990. – С. 515-516.
8. Вечерський В. Фортеці й замки України. – К., 2011. – С. 160-162.
9. Російський державний архів давніх актів (РДАДА). – Ф.248. – Оп.160. – Спр. 379.
10. *Ситкарьова О.В.* З історії будівництва оборонних споруд в Україні військовим інженером Д. Дебоскетом у середині XVIII ст. // Український історичний журнал. – 1998. – № 1. – С. 132-137.; *Ситкарьова О.В.* Військовий інженер генерал-аншеф Данило де Боскет // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини. – 2008. – Вип. 5. – С. 275-295.

***Морозов О.* Маловідомий план Ніжинської фортеці першої половини 18 століття**

У статті подано стислий огляд історії картографування Ніжинської фортеці 17-18 століть. Уперше вводиться у науковий обіг маловідоме креслення Ніжинського «Замку» 1749 року, яке виконав інженер-фортифікатор Д.Дебоскет.

Ключові слова: Ніжин, Ніжинська фортеця, фортифікація, картографія, Данило Дебоскет.

***Морозов А.* Малоизвестный план Нежинской крепости первой половины 18 века**

В статье дается краткий обзор истории картографирования Нежинской крепости 17-18 веков. Впервые вводится в научный оборот малоизвестный чертеж Нежинского «Замка» 1749 года, выполненный инженером-фортификатором Д.Дебоскетом.

Ключевые слова: Нежин, Нежинская крепость, фортификация, картография, Даниил Дебоскет.

***Morozov O.* Little-known plan of Nizhyn fortress of the first half of 18 century**

The article contains a brief historical review of mapping of the Nizhyn fortress in 17-18 century. For the first time introduced into scientific use a little-known drawing of Nizhyn «Castle» (1749) by engineer-fortiphicator D.Debosket.

Keywords: Nizhyn, Nizhyn fortress, fortification, mapping, Daniel Debosket

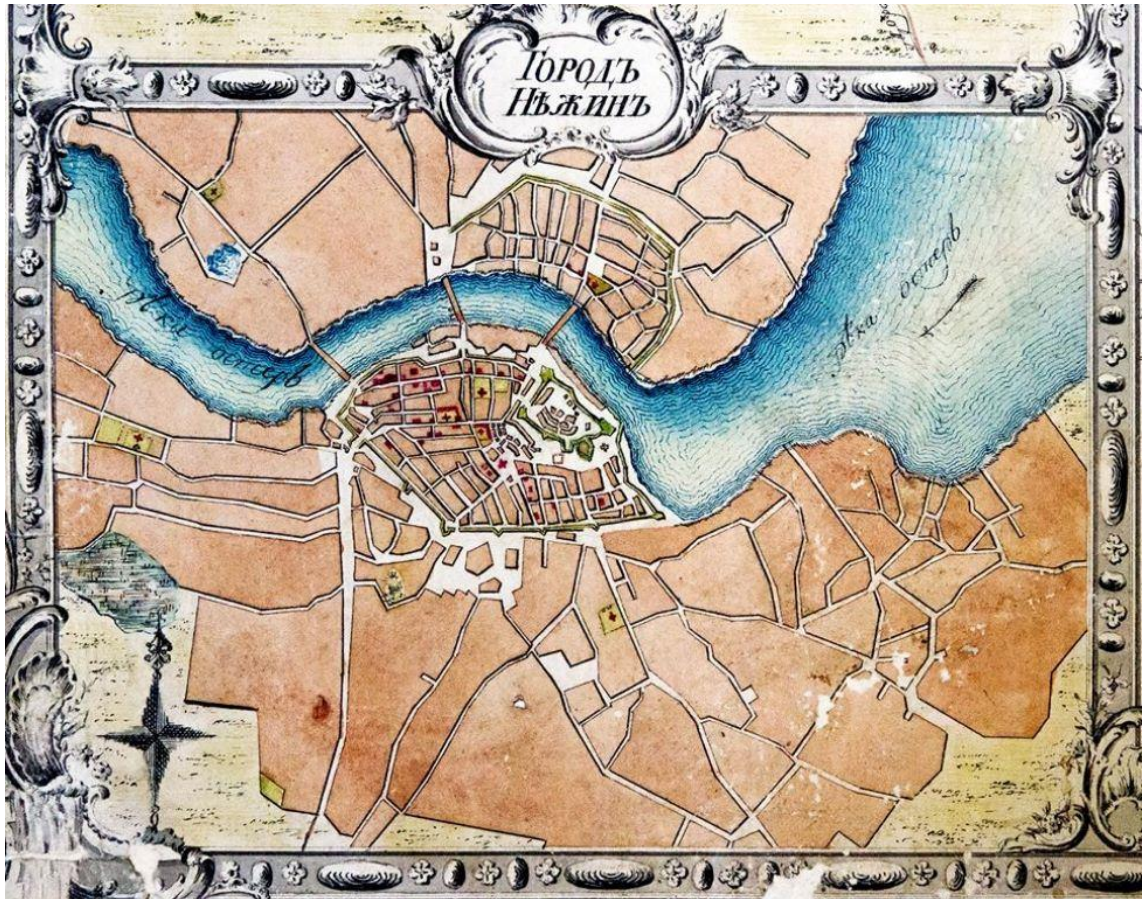

Мал.1. Зображення Ніжина на карті Г.Боплана 1650 р.

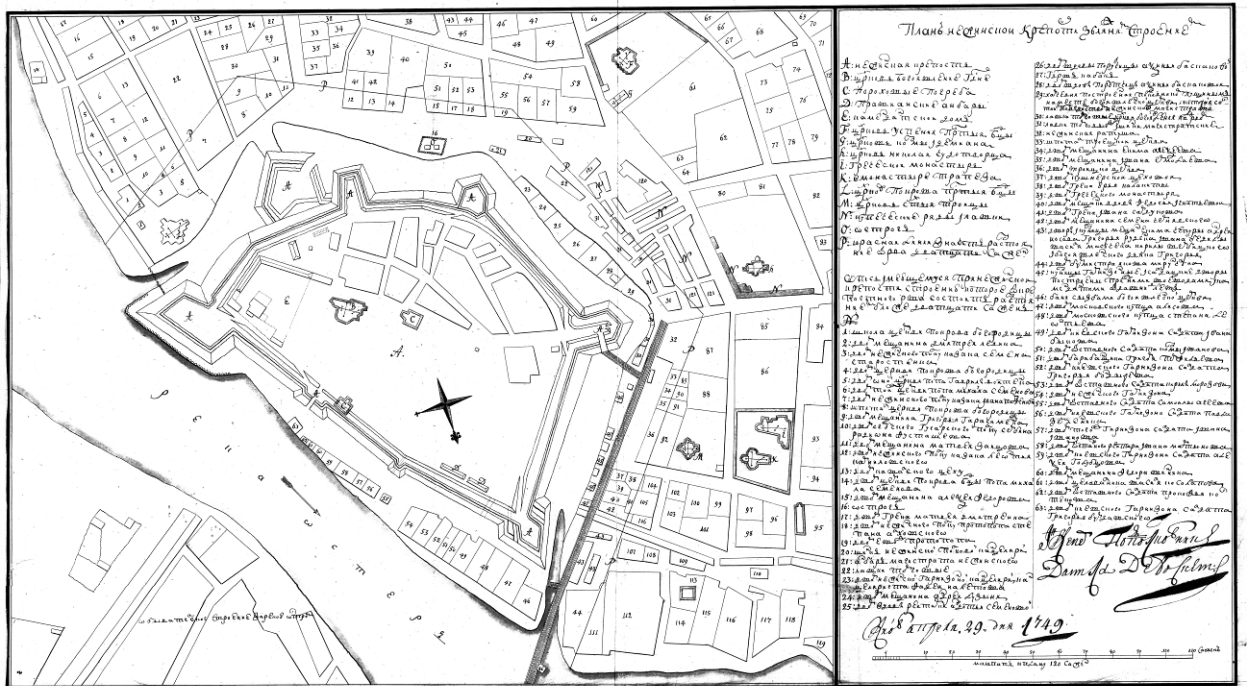

Мал 2. План Ніжина 1773 р.

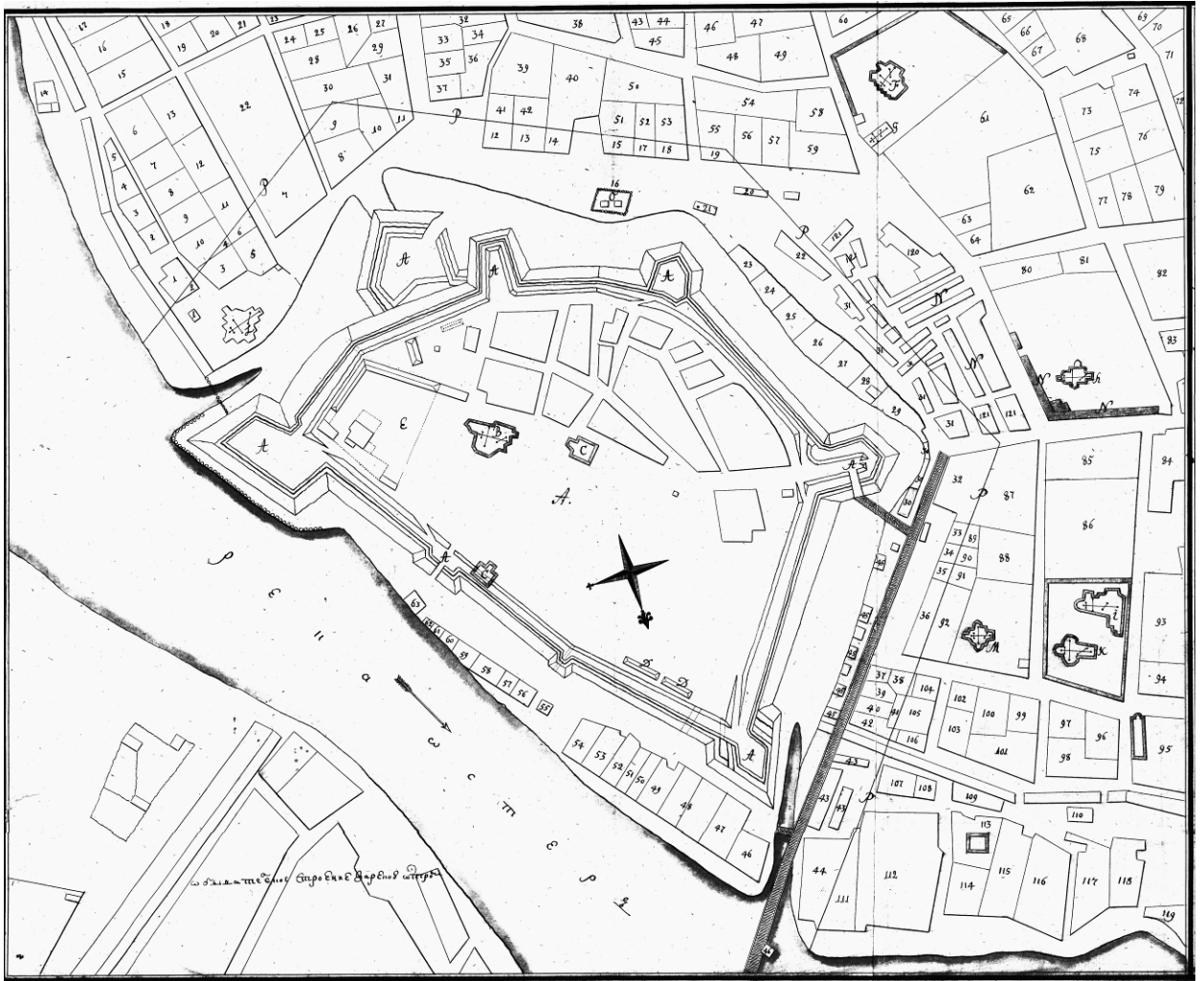

Мал.3. План Ніжина 1784 р.

Мал.4. План Ніжинської фортеці Д.Дебоскета, 1749 р.

Мал. 5. Ніжинський «Замок» на плані Д.Дебоскета 1749 р.

Планъ невинской крепости зближ. Стрелки

- А: невинская крепость
- В: црковь божьяго имени Гене
- С: Пороховыя Погреба
- Д: Правяканские амбары
- Е: намезагтских земля
- Г: црковь Успеная Протвья бжи
- Г: црковь по мв. Земкана
- И: црковь Николая Буротворца
- И: Трехбесное монастырь
- К: в монастыре Трапеза
- Л: црковь Попроста Протвья бжи
- М: црковь святаго пророка
- Н: црковь Бесное рязи Глазник
- О: святроль
- Р: црская бжия Анастасия растоя
- К: в брва Глазниця Са АЕВ

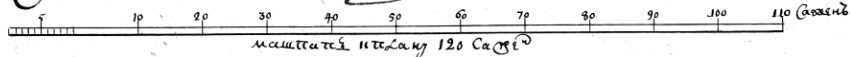
Списъ мещанскихъ стрелковъ и стрелковъ в крепости невинской

- 1: мшля црвля Попроста боворожцы
- 2: мшля мещанка зматрех ланка
- 3: мшля невинского попу навана сем емен
- 4: мшля црвля Попроста боворожцы
- 5: мшля свн. црвля Пота Тарки восток Ено
- 6: мшля црвля црвля Пота миха сем ено бов
- 7: мшля невинского попу навана вакапавнива
- 8: мшля црвля Попроста боворожцы
- 9: мшля мещанка Трехбесное Тарки мвдо
- 10: мшля свт. бжия Трехбесное попу селка
- 11: мшля мещанка матвея Вахшот
- 12: мшля невинского попу навана левотья
- 13: мшля на шатского црву
- 14: мшля црвля Попроста бжи Пота миха
- 15: мшля мещанка алехуя вдероз
- 16: святроль
- 17: мшля Трехбесное матвея зматренина
- 18: мшля невинского попу прототова ст
- 19: мшля свт. прототова
- 20: мшля невинского попово на шларк
- 21: мшля мшля магистратта невинского
- 22: мшля црвля црвля
- 23: мшля невинского Тарки бжия на шларк
- 24: мшля мещанка вдрвль вдрвль
- 25: мшля вдрвль ректорик вдрвль сем ено

- 26: мшля Трехбесное попу навана
- 27: мшля Трехбесное попу навана
- 28: мшля Трехбесное попу навана
- 29: мшля невинского попу навана
- 30: мшля невинского попу навана
- 31: мшля невинского попу навана
- 32: мшля невинского попу навана
- 33: мшля невинского попу навана
- 34: мшля невинского попу навана
- 35: мшля невинского попу навана
- 36: мшля невинского попу навана
- 37: мшля невинского попу навана
- 38: мшля невинского попу навана
- 39: мшля невинского попу навана
- 40: мшля невинского попу навана
- 41: мшля невинского попу навана
- 42: мшля невинского попу навана
- 43: мшля невинского попу навана
- 44: мшля невинского попу навана
- 45: мшля невинского попу навана
- 46: мшля невинского попу навана
- 47: мшля невинского попу навана
- 48: мшля невинского попу навана
- 49: мшля невинского попу навана
- 50: мшля невинского попу навана
- 51: мшля невинского попу навана
- 52: мшля невинского попу навана
- 53: мшля невинского попу навана
- 54: мшля невинского попу навана
- 55: мшля невинского попу навана
- 56: мшля невинского попу навана
- 57: мшля невинского попу навана
- 58: мшля невинского попу навана
- 59: мшля невинского попу навана
- 60: мшля невинского попу навана
- 61: мшля невинского попу навана
- 62: мшля невинского попу навана
- 63: мшля невинского попу навана

Генералъ Потемкинъ
 Дамскъ Деловъ

Дня 29 апреля, 1749.

Лопуховъ Конюпитъ Матвеевъ Яковлевъ

Мал. 6. Експлікація до плану Ніжинської фортеці Д.Дебоскета, 1749 р.